

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XXV. 1938.

AMSTERDAM

P. A. HEMERIJCK

(A. T. KLEEREKOOPEK)

1938.

De Opening van het Koninklijk Penningkabinet op 22 Juni 1938.

Als van zelf sprekend heeft de opening van het Kon. Penningkabinet in de belangstelling gestaan van de leden van ons Genootschap. Goede en oude betrekkingen zijn het, die het Genootschap met het Penningkabinet verbinden. De redactie van het *Jaarboek* heeft dan ook gemeend, dat de opening van het nieuw ingerichte Penningkabinet in ons *Jaarboek* niet onbesproken mocht blijven, en er alle aanleiding toe was om Dr. EVELEIN te verzoeken voor het *Jaarboek* de rede te willen afstaan, welke door hem als Directeur bij de opening van het Kabinet gehouden is. Het verheugt ons, dat hij aan dit verzoek heeft willen voldoen. Wij veronderstellen, dat de talrijke leden van het Genootschap, die met zoovele andere autoriteiten de opening hebben bijgewoond, bij het lezen van de rede zich de feestelijke stemming zullen herinneren, welke de opening van het Penningkabinet gekenmerkt heeft. De voorafgaande verslagen in de Nederlandsche dagbladen, welke te voren tot een persconferentie waren uitgenoodigd, hadden reeds in waardeerende artikelen over de inrichting van het Kabinet en de nieuwe wijze van opstelling der munten en penningen het feestelijk gebeuren voor het Penningkabinet aangekondigd. Wij verwijzen hier in 't bijzonder naar de uitvoerige berichten in de Nieuwe Rotterdamsche Courant, het Vaderland en het Algemeen Handelsblad van den 18den Juni. Verslagen

van de opening zelve verschenen in de genoemde bladen van den 23sten Juni.

Excellentie, Dames en Heeren.

Toen ik vorige maand mijn geachten voorganger, den heer VAN KERKWIJK, meedeelde, dat het Penningkabinet binnenkort zou worden geopend, gaf hij mij ondeugend ten antwoord: dat gelóóf ik niet. Deze ondeugendheid heb ik hem dadelijk vergeven, want inderdaad — de inrichting van het Penningkabinet heeft lang geduurd.

Heden is het juist 3 jaar geleden, dat het oude Penningkabinet in de Kon. Bibliotheek voor bezichtiging werd gesloten en met de verhuizing een aanvang werd gemaakt. Sinds 1820 was het gehuisvest geweest in het statige gebouw aan het Lange Voorhout, eerst in één, later in 2 zalen, toen in 1877 het aangrenzend pand van den heer VAN RHENEN aan de Kon. Bibliotheek was toegevoegd. In den loop der jaren waren beide zalen overvol geraakt met kasten, welke, dicht naast elkaar geplaatst, nauwelijks ruimte lieten, om zich te wenden en te keeren. Deze massa moest uit elkaar worden gehaald, en zorgvuldig hun kostbare inhoud worden verpakt voor een goede overkomst naar hun nieuwe bestemming in het Haagsche Gemeentemuseum. Het transport, dat de redacteur van het dagblad het Vaderland destijds met ons meemaakte en beschreef onder het hoofd „Schatten trekken door Den Haag”, noemde hij een spannenden tocht. Inderdaad was het voor ons een tocht vol spanning in onze auto achter den grooten verhuiswagen, door rechercheurs begeleid. Met zorg volgden wij den wagen bij het nemen van

bochten en overgangen, in ons dragende het geheim van de schatten, waaraan het publiek onwetend voorbijging. De tocht was goed ten einde gebracht en de schatten van het Penningkabinet stonden veilig in hun nieuwe omgeving.

Zij moesten erg wennen aan hun nieuwe huisvesting, doch hun nieuwe omgeving ook erg aan hen. Daar viel tusschen Rijk en Gemeente, welke beide partij waren, nog veel te onderhandelen, onderhandelingen, die haar tijd hebben vereischt, doch ten slotte tot een bevredigend resultaat mochten leiden en waarop wij op dezen dag met even veel voldoening terugzien, als op het vele en omvattende werk, dat de inrichting van het Penningkabinet niet alleen van mij zelf, doch ook van mijn helpers en medehelpster heeft gevraagd.

Een penningkabinet in te richten kost veel werk en tijd. Onze nestor op het gebied der Nederlandsche Munt- en Penningkunde, Mej. DE MAN te Middelburg, voorspelde mij: daar hebt ge minstens 2 jaar voor noodig, en mijn collega te Weenen vond het vanzelf sprekend, dat er een paar jaar mee gemoeid waren. Het ging er niet om, een menigte mooie penningen en munten uit de kasten te nemen en zoo goed mogelijk op te stellen, doch een systeem moest worden opgebouwd, dat aan wetenschappelijke eischen voldeed en tevens er op bedacht was, dat de materie voor het publiek aantrekkelijk en te begrijpen werd.

Daarbij kwam, dat voor sommige series van munten en penningen de nieuwste litteratuur, die uiteraard in de bestaande beschrijving der verzameling niet overal had kunnen verwerkt worden, diende te worden geraadpleegd. In het bijzonder gold dit voor de Romeinsche keizermunten en het Aes

Grave, het oudste brongeld van Rome en M. Italië. De jongste litteratuur, welke over het Aes Grave verschenen is, heeft oude theorieën doen wankelen en moest voor de opstelling van deze belangrijke muntsoort worden bestudeerd. De Romeinsche keizermunten, geordend naar het bekende werk van COHEN, moesten, voorzoover zij zouden worden tentoongesteld, stuk voor stuk op de nieuwe catalogi van het Britsch Museum en de groote uitgave der keizermunten van MATTINGLY en SYDENHAM worden nagezien, om het jaar van muntslag en de plaats, waar elke munt geslagen is, in de opstelling te kunnen aangeven.

Was echter — om bij de antieke munten de vraag het eerst te stellen — was dit tijdroovend werk wel noodig? Is bij al die details niet te veel gedacht aan den vakman, en te weinig aan het groote publiek? Stelt het publiek daar wel belang in? Ik ben overtuigd van wél. Ik ben overtuigd, dat het publiek meer bij zich zelf afvraagt, dan de vakman wel vermoedt. De praktijk der openbare leeszaal — in PAUL LADEWIG'S *Politik der Bücherei* kunt ge het lezen — wijst uit, dat het publiek méér om wetenschappelijke werken dan om populaire uitgaven vraagt. Zoo ben ik overtuigd, dat het den belangstellenden beschouwer zeker zal interesseeren, wanneer hij uit de onderschriften ziet, hoe de Romeinsche keizermunten niet alleen te Rome zijn geslagen, doch ook in Gallië en Spanje, in Griekenland en Kl. Azië en in andere provincies van het keizerrijk. Hij krijgt een achtergrond te zien, waartegen de simpele munt hem wat te zeggen geeft. Ik twijfel niet, of hij zal zich interesseeren, wanneer hij een goed toegelicht overzicht ziet van de munten der Romeinsche Republiek en van

haar overgang naar het keizerrijk, de munten van CAESAR, CRASSUS en POMPEJUS, en die van het 2de triumviraat, van ANTONIUS en OCTAVIANUS, tot op den tijd, dat de laatste als AUGUSTUS alleenheerscher werd en het keizerrijk begint.

Met deze enkele voorbeelden gaf ik U ongemerkt het systeem, waarnaar de antieke munten zijn tentoongesteld. Het beoogt om den bezoeker de munt te doen bezien in het historisch verband. De numismatiek is een vak der geschiedenis en zonder een historische toelichting, hoe klein ook, blijft voor den leek de munt een levenloos voorwerp.

Voor de Grieksche munten kwamen bij het historisch verband de verschillende stijlperioden. De Grieksche munt is ook voorwerp van kunst. Bij het overzicht der Grieksche munten is dan ook rekening gehouden met het plaatsen van stukken, waaruit de stijlverschillen het beste uitkomen. Men zal er vinden sprekende voorbeelden van den archaischen stijl en van den bloeitijd der Grieksche kunst, munten van Athene, met den Athenakop, waarin het oog nog staat en face, en latere met het oog en profiel, de archaische munten van Syracuse, waarop ARTEMIS-ARETHUSA haar eenvoudige haartooi draagt, en de latere tetra- en dekadrachmen met het sierlijke kapsel van den godinnekop, uit den tijd, dat de Grieksche kunst op haar hoogtepunt stond.

Bij de opstelling der antieke munten, welke voor ons hun bekoring hebben, omdat zij het bezit zijn geweest van volkeren der oudheid, welke in wetenschap en kunst, in godsdienst en wereldbeschouwing ons zijn voorgegaan, hebben wij ook gedacht aan de munten van het Joodsche volk, welke wij om hun bijzondere historische beteekenis bij de antieke

munten, waartoe zij gerekend worden, als een afzonderlijke serie hebben tentoongesteld. Het zijn o.m. de munten van SIMON MACCABEUS, van HERODES en zijn geslacht, de munt van PONTIUS PILATUS, den stadhouder van Judaea, en de sikkels van den 1sten en 2den opstand, met de munt van VESPASIANUS, welke het *IVDAEA CAPTA* vermeldt. Bij de munten van Judaea is ook gedacht aan de munten, welke in het Nieuwe Testament, met name in de Evangeliën worden genoemd. Welke munten daar onder hun Grieksche benamingen vermoedelijk — een enkele zeker — mee zijn bedoeld, zijn tentoongesteld, o.m. de cijns- of schattingpenning, waarvan het bekende woord: „Geef den keizer, wat des keizers is”, de stater, gevonden in den visch, en het penningske der weduwe.

Bij de antieken heb ik misschien te lang stil gestaan, doch het ging, en het gaat er mij om, U iets te laten zien van wat de numismatiek en straks ook de penningkunde inhoudt, en hoe dit in de opstelling der verschillende groepen tot uiting is gebracht. De tijd is echter te kort, om dit aan alle deelen even uitvoerig te demonstreeren. Ik zal daarom niet ingaan op een bespreking der munten, welke in de vroege middeleeuwen onder Merovingers en Karolingers in W. Europa, en ook in ons land in omloop zijn geweest, hun gouden trientes en zilveren denarii, welke met *sceatta's* en andere muntsoorten in één vitrine zijn tentoongesteld. Ik kom tot de afdeeling der Nederlandsche munten. Het aspect is een ander dan dat der antieke, doch de grondslag voor de wijze van opstelling is dezelfde: een historisch overzicht te geven van ons Nederlandsche Muntwezen, met name van dat der N. Nederlanden, welke ons het naaste staan. Het

overzicht is verdeeld in 3 vitrines. Opgesteld zijn de munten der Graven, Hertogen en Bisschoppen, munten van het Spaansch-bewind, van de Republiek der Vereenigde Nederlanden en het Fransch Bestuur, en die van het Koninkrijk der Nederlanden.

Met hen is de Nederlandsche afdeeling niet geëindigd. De Nederlandsche noodmunten der 16e en 17e eeuw zijn afzonderlijk tentoongesteld en van zelf ontbreken niet de munten onzer Koloniën, onder welke die der oud-inlandsche vorsten en van de Oost-Indische Compagnie een voorname plaats innemen.

Naast de beide afdeelingen der antieke en Nederlandsche munten is nog een derde ingericht, waarin een overzicht is gegeven van de munten der Europeesche landen en hun koloniën, van Amerika en van de oudere munten van China en Japan. De munten van Europa en Amerika zijn daarbij geordend naar de verschillende muntstandaarden, als het Pond, de Dollar, de Franc, de Mark en andere, zooals deze golden omstreeks 1900. In de drie muntafdeelingen zijn ruim 1100 munten tentoongesteld, waarbij onder elk een uit de hand geteekend onderschrift is gevoegd. Ik behoef het wel niet te herhalen, hoeveel tijd het heeft gekost, voordat de opstelling der munten gereed was gekomen.

In de muntafdeelingen wil ik nog één groep noemen, om hier gelegenheid te hebben mijn dank te betuigen aan de Directie van het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden. Zij heeft haar medewerking verleend om tot een opstelling te komen van ruilmiddelen, welke als middel van betaling bij natuurvolken in gebruik zijn. Zij zijn voor ons de voorloopers van het metalen geld, en als zoodanig

meenden wij, dat zij in de opstelling der munten niet mochten ontbreken. Het Penningkabinet bezat ze niet en ik vroeg doubletten in bruikleen van het museum te Leiden. De Directie was aanstonds daartoe bereid, doch de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen besliste anders. Ik kreeg ze in volle bezit. Ben ik U, Excellentie, daarvoor zeer erkentelijk, niet minder verheugt het mij, zeker te weten, dat de Directie van het Museum voor Volkenkunde het aan het Penningkabinet gaarne gegund heeft, en niet, zooals het gerucht ging, mij als een valk heeft aangezien, die op roof was uitgevlogen. Als hier sprake is van een valk, dan — ik durf het haast niet te zeggen — is het de Minister geweest, maar dan altijd toch een vogel, die geen kwaad heeft bedoeld.

Het Koninklijk Penningkabinet draagt den langen naam van Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Steenen. De munten gaan voorop, vandaar dat ik ze het eerst heb behandeld. De penningen en gesneden steenen vormen een geheel andere materie, in hoofdzaak zijn zij voorwerpen van kunst. Als zoodanig is hun wijze van opstelling een andere dan die der munten geworden. Het systeem van het historisch verband is daarbij op den achtergrond gekomen. Slechts voor de Nederlandsche Historiepenningen is het gehandhaafd. Zij zijn opgesteld ter illustratie onzer vaderlandsche geschiedenis: de Geuzenpenning, de penning op het ontzet van Leiden, op de Onoverwinnelijke Vloot, penningen op de inneming van Grave en Hulst en op het ontzet van Groningen, penningen ter eere van onze zeehelden en op zooveel andere personen en feiten uit onze historie, welke in ons volk nog voortleven. Ik hoop

zeer, dat de leerlingen der Lagere en Middelbare Scholen deze oude getuigen onzer vaderlandsche geschiedenis komen zien en onderwijsautoriteiten het willen bevorderen.

Ik noemde de penningen voorwerpen van kunst. Als zoodanig zijn de Renaissancepenningen en die der nieuwe penningkunst bezien, en bij elk de naam van den kunstenaar aangegeven, wiens werk zij zijn. Ook van de Nederlandsche Historiepenningen zijn in den gids, die van de afdeeling penningen gereed kon komen, de namen der medailleurs, voorzoover zij bekend zijn, vermeld en is het mijn bedoeling ook in de opstelling der historiepenningen enkele bekende kunstenaarsnamen aan de onderschriften alsnog toe te voegen.

Het derde lid in den naam van het Kon. Penningkabinet is dat van Gesneden Steenen. Zij vormen wel het oudste, althans een der oudste bestanddeelen van het Penningkabinet. In de 18de eeuw waren de gesneden steenen als verzamelobject zeer in trek. Met hen zijn namen als FRANS HEMSTERHUIS en GOETHE verbonden. De verzameling van HEMSTERHUIS is ook in het Penningkabinet aanwezig. Van de vele fraaie stukken, die het bezit, noem ik hier de groote camee van sardonyx, waarop is voorgesteld de triumftocht van keizer CLAUDIUS, na zijn tocht tegen Brittannië in 43 n. C. Het unieke stuk is een der vele belangrijke schenkingen, welke koning WILLEM I aan het Penningkabinet heeft gedaan. Een ander, zeer fraai stuk, uit den Augusteischen tijd, is de steen van onyx met het fijn gesneden vrouwenportret, waarschijnlijk de beeltenis van LIVIA, de gemalin van AUGUSTUS, of van zijn zuster OCTAVIA.

Tot de gesneden steenen behoort ook de verzame-

ling van Assyrisch-Babylonische zegelcylinders. Zij zijn in 1878 het eerst beschreven door den Franschen geleerde MENANT in een voor zijn tijd verdienstelijke publicatie. Belangrijk als zij zijn, zullen ook in een nieuwe uitgave, welke in Engeland over de zegelcylinders verschijnen zal, de voornaamste stukken van het Penningkabinet worden opgenomen. Van hen hebben wij een twintigtal tentoongesteld, welke dateeren van \pm 2500—700 v. C. Gipsafgietsels der zegelsteen verduidelijken de voorstellingen, die op hen voorkomen.

Dames en Heeren. Ik gaf U een kort overzicht van wat het Penningkabinet te zien geeft en hoe een en ander is gegroepeerd en tentoongesteld. De voorwerpen van het Penningkabinet zijn alle voorwerpen van kleinkunst. Zij nemen niet veel ruimte in, en dáárom is het wel, dat aan het Penningkabinet steeds een bescheiden plaats is toegewezen. En toch ten onrechte. Schatkamers kunnen rijker aan inhoud zijn dan menig groot gebouw. Ook de kleine schathuizen van Delphi waren rijk aan wijgeschenken. Een schatkamer, rijk van inhoud, is ook het Penningkabinet, dat uit zijn verscholenheid der Kon. Bibliotheek thans in dit nieuwe Haagsche museum een ruimere huisvesting heeft gekregen, waartoe wijlen Dr. HOFSTEDE DE GROOT den stoot heeft gegeven. Zijn kostbare Renaissance-penningen, welke hij aan het Gemeentemuseum schonk, onder beding van het verleenen van huisvesting aan het Penningkabinet, heeft Dr. VAN GELDER hier tentoongesteld. De Renaissance-penningen, welke in de zalen van het Penningkabinet zijn opgesteld, zijn — dit ter vermindering van misverstand — het bezit van het Kon. Penningkabinet.

Over de daad van Dr. HOFSTEDÉ DE GROOT en de nieuwe huisvesting van het Penningkabinet hebben velen zich verheugd, en er zijn er, die op dezen dag daarvan hebben willen doen blijken door het aanbieden van geschenken. De Koninklijke BEGEER, welke reeds eenige jaren een keuze uit haar nieuwste penningen aan het Penningkabinet ten geschenke pleegt te geven, heeft ook thans, ter gelegenheid van de opening van het Penningkabinet, een serie penningen aangeboden, vervaardigd in haar ateliers te Voorschoten. Evenzoo bood onze Nederlandsche medailleur WIENECKE een zijner nieuwste plaquettes aan. Met het oog op dezen dag hebben ook de beheerders van het Fonds van Vrienden van het Penningkabinet een gouden gegraveerden familiepenning aangekocht, dateerend uit de 18de eeuw, en voor de numismatische afdeeling schonk de heer M. SCHULMAN te Amsterdam een tot nu toe onbekende en uiterst belangrijke munt van JAN II VAN EGMOND. Aan de schenkers betuig ik ook van deze plaats mijn hartelijken dank.

Het Koninklijk Penningkabinet en het Haagsche Gemeentemuseum zijn thans beide onder één dak, twee uiteenlopende instellingen, elk met hun eigen directeur. Beiden zijn zij schatbewaarders van waarden, welke het algemeen ten nutte behooren te komen. Daarom stellen zij zich hetzelfde doel, en daarom vertrouw ik, geachte collega VAN GELDER, dat de goede samenwerking, welke tusschen ons ontstaan is, ook verder zich zal bestendigen. Zij is ook op dezen dag naar voren gekomen, nu in deze zaal van uw museum de opening van het mijne zal plaats hebben, een schikking, welke ik zeer gewaardeerd heb.

Dat U, Excellentie, de opening van het Penning-

kabinet wilt verrichten, heeft mij zeer verheugd als blijk van uw waardeering voor deze oude instelling. Niet minder stel ik het op prijs, dat hier de Gemeente 's-Gravenhage vertegenwoordigd is door U, mijnheer de Wethouder van Publieke Werken, als plaatsvervanger van den Burgemeester, die zoo dadelijk mijn uitnoodiging had aanvaard, doch op het onverwachtst verhinderd werd persoonlijk hier tegenwoordig te kunnen zijn.

Dames en Heeren, ik dank U zeer, dat gij hier aanwezig hebt willen zijn. Velen zijn er onder U, die goede en oude betrekkingen met het Penningkabinet onderhouden. Het Kon. Penningkabinet gaat thans een nieuwe toekomst tegemoet. Het vraagt U te mogen rekenen op uwe blijvende belangstelling.

Na Dr. EVELEIN sprak de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, met wiens uitgesproken rede het Penningkabinet was geopend verklaard. Een rondgang volgde daarop door de tentoonstellingszalen, waarbij de aanwezigen met groote belangstelling de opstelling der munten en penningen bezichtigden. In de ruime directeurskamer werden ververschingen aangeboden en bleef men nog lang bijeen. Het bestuur en leden van het Genootschap vereenigden zich na afloop aan een gemeenschappelijken maaltijd in het Grand Hotel te Scheveningen. Zoo werd in meer intiemen kring de voor het Penningkabinet zoo belangrijke dag besloten, in welken zeker niet het minst de leden van het Genootschap zich hebben verheugd.
